

“TARİHİN SONU” OLGUSU VE ESKATOLOGYA MITLERİ*

The “End Times” Phenomenon and Eschatology Myths

Prof. Dr. Işıl ALTUN**
Menderes ÇINAROĞLU***

ÖZ

Her ulusun mitolojik bir dünyası vardır ve birbirlerinden çok farklı coğrafyalarda yaşamış olsalar da insan topluluklarının mitolojik dünyaları, mitologları şaşırtacak kadar birbirleriyle olağanüstü benzerlikler taşımaktadır. Farklı toplumlarda, farklı dönemlerde farklı farklı şekillerde olsalar da aslında mitler insanlığın ortak kültürünün ürünüdürler. Mitosları diğer anlatılardan ayıran en önemli özellik, onun kutsal tarafıdır. Mitler, hiç kuşkusuz, kutsal anlatılar olarak ortaya çıkmıştır ve bu anlatılar, onlara inanan kitlelerce kutsal metinler olarak kabul edilmektedir. Mitlerin, “kutsal”ın bir parçası ve kutsal anlatılar olması nedeniyle eskatoloji ile de yolu kesilmektedir. “Eskatoloji”, son şeylerin ya da daha doğru bir biçimde, bilinen dünyamızın kendileriyle sona ulaştığı olayların öğretileridir. Bu dünyanın sonunun ve onun yıkılışının öğretileridir. Bu yönüyle teoloji ile mitoloji arasında orta bir noktada durmaktadır. Tarihin sonu kavramı hem bir teolojik olgu hem de mitolojik bir beklentidir. Eskatoloji bize, evrenin özde de uygarlığımızın bir sona doğru yaklaşmakta olduğunu; çünkü zamanın ileriye doğru bir akış içerisinde olması nedeniyle sona ermesi gerektiğini vazedir. Bu, sadece mitolojik ya da teolojik bir varsayım değildir. Ekonomiden coğrafyaya, jeopolitiktan astrofizığe kadar birçok bilimsel disiplinin de eskatolojinin bu savlarına destek olmakta ve öngörülerini güçlendirmektedir. Zamanın nasıl son bulacağı ile ilgili geliştirilen inanç biçimleri tarih boyunca, dinlerde ve mitolojilerde önemli bir yer tutmuştur. Yeryüzünün hemen hemen gelmiş geçmiş bütün uygarlıklarında eskatolojik inanç ve inanışlar, diğer inançlar içerisinde hiç de azımsanmayacak öneme ve etkiye sahiptir. Bu inançların özünde, insanların hangi toplumdan olursa olsun veya hangi zaman diliminde yaşarsa yaşasın, yaşanılan dünyadan daha adil ve daha mutlu bir dünyayı tasarlıyor ve bekliyor oluşu, inanış ve ülküsü yatmaktadır. Eskatoloji ve eskatolojik beklentiler içerisinde olanlar, zamanın Tanrı lehine dönüşünü ve Tanrı'nın zamanı kendi kontrolü altına alışı beklentisini taşımaktadırlar. Eskatolojik inanışlar, bir felaketi ve felaketler zincirini vaat ederken, aynı zamanda, “iyi olan”ı da vaat etmektedirler. Kirlenen bu dünyadan daha arınmış bir dünya, giderek kötüleşen zamanlardan daha adil, mutlu ve müreffeh bir altın çağ çıkacaktır. Bu, kötünün içinde mutlak iyinin var olmasıdır ve mutlak iyinin tesis edilmesiyle, kötülükler yenilgiye uğratılmış, yok edilmiş olacaktır. “Son” fikrinin gerçekleşebilmesi için, iyiye ihtiyaç duyulacak gayri meşru zamanların var olması gerekir. Zaman iyice kötüleştikten ve iyiye, ahlaka, müreffeh yaşamlara kuvvetle ihtiyaç duyulduktan sonra da artık, ahlaksal dönüşümün zamanı gelmiş demektir. Böylece, kötülükler kesin bir mağlubiyete uğratılacak ve eskatolojik vaat yerini bulmuş olacaktır. Bu çalışmada eskatolojinin ne olduğu, mitolojiyle olan ilişkisi ve belli başlı eskatolojik mitler üzerinde durulmuştur. Türk mitolojisi içerisinde yer alan eskatolojya mitlerinden biri olan tufan anlatısından hareketle Türk mitolojisindeki eskatolojik bir olgu da irdelenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Mitoloji, mit, eskatoloji, tarihin sonu, tufan.

ABSTRACT

Every nation has a mythological world, and the mythological worlds of human societies, although they have lived in many different geographies, have a great deal of extraordinary similarities to each other, surprising even the mythologists. Though they take different forms in different societies and eras, myths are, in fact, the products of a common culture of humanity. The most important feature distinguishing a myth from other narratives is its sacred nature. Myths have undoubtedly emerged as sacred narratives, and these narratives are regarded as sacred scriptures by masses who believe in them. Since myths are part of “the sacred” and sacred narratives, their path intersects with that of eschatology. “Eschatology” is the teaching of the last things, or more

* Geliş tarihi: 23 Ağustos 2019 - Kabul tarihi: 8 Aralık 2020

Altun, Işıl; Menderes Çınaroğlu. “Tarihin Sonu” Olgusu ve Eskatolojya Mitleri. *Milli Folklor* 128 (Kış 2020): 28-40

** Kocaeli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Öğretim Üyesi, Kocaeli/Türkiye, isilaltun@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0001-6596-0967.

*** Kartal Belediyesi, Uzm. Halkbilimci, İstanbul/Türkiye, menderescinaroglu@hotmail.com, ORCID ID: 0000-0002-4978-8156.

Bu çalışmada, “Türk Kültüründe Eskatoloji Mitlerine Dair Bir İnceleme” başlıklı yüksek lisans tezinden büyük ölçüde faydalanılmıştır. Daha geniş bilgi için bkz: Menderes Çınaroğlu, “Türk Kültüründe Eskatoloji Mitlerine Dair Bir İnceleme”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, 2008

accurately, the events with which our known world is expected to end. It is the teaching of the end of the world and its collapse. In this respect, it stands at a mid-point between theology and mythology. The concept of the end of history is both a theological phenomenon and a mythological expectation. Eschatology tells us that the universe and in particular our civilization is approaching an end as it preaches that time must be terminated because it is in a forward flow. This is not just a mythological or theological assumption. Many scientific disciplines, from economics to geography, from geopolitics to astrophysics, support and reinforce the predictions of eschatology. The forms of beliefs about how time will come to an end have an important place for religions and mythologies in history. Eschatological beliefs are of great importance and they have influence in other beliefs in almost all of the civilizations of the world, past and present. At the core of these beliefs, no matter what society or time period it is, lies the expectation that a world that is more fair and happier than this world is awaiting humans. People with eschatological hopes are expecting the time to return in favor of God and be under the control of God. Eschatological beliefs promise a catastrophe and a chain of disasters, while at the same time promising what is “good” for man. A world free from the polluted one, and a fairer, more prosperous golden age will emerge from the ever worsening times. This is the existence of the absolute good in the evil, and by the victory of the absolute good, the evil will be defeated and destroyed. In order for the idea of the 'End' to take place, there must be an illegitimate epoch to be spared. The time for moral transformation is the very time that is to come after the time has worsened and a need for a good, moral and prosperous life is arisen. Thus, evil will definitely be defeated, and eschatological promise will be achieved. In this study, what is eschatology, its relationship with mythology and major eschatological myths are emphasized. An eschatological phenomenon in Turkish mythology has been tried to be examined from the narrative of the flood which is one of the eschatological phenomenon in Turkish mythology.

Key Words

Mythology, myth, eschatology, eschatological, end times, flood.

Giriş

Mit (myth), “söz” ya da “konuşma”, “masal, hikâye” anlamlarına gelen Yunanca “mythos” sözcüğünün karşılığı olup, geçmişte yaşamış insan topluluklarının inandıkları tanrıları, kahramanların, doğaüstü varlıkların, olayların ve bunlar etrafında gerçekleştirilen anlatıların yine olağanüstü unsurlarla şekillendirilip ortaya çıkarıldığı olağandışı hikâyelerdir.

Biz, mitoloji dediğimizde de farklı milletlerin ya da millet haline gelememiş arkaik toplulukların tarih boyunca geliştirdikleri mitleri, mitlerin geçirdiği safhaları, mitlerin yapılarını inceleyen ve mitleri yorumlayan bir bilim dalını, yani “mit bilimi”ni anlıyoruz (Can, basım tarihi yok: 1).

“Eskatoloji ise son şeylerin ya da daha doğru bir biçimde, bilinen dünyamızın ken-dileriyle sona ulaştığı olayların öğretisidir. Bu dünyanın sonunun ve onun yıkılışının öğ-retisidir.” (Bultmann, 2006:29). Kısaca Eskatoloji, son şeylerle ilgili öğretiler bilimidir. *“Yunanca “eschatos” (son) ve “eschata” (en son şeyler) terimlerinden türetilmiştir”* (Batak, 2003:48). Fransızcada “eschatologie” biçiminde yazılmaktadır. Felsefe sözlüğünde eskatoloji, “teolojinin; ölümü, insanın ölümden sonraki yazgısını, cennet ve cehennemi, tarihin son anını ve dünyanın sonunu konu alan dalı; insanın akıbetine, ölümden sonraki hayatına ve dünyanın nihai akıbetine ilişkin dini teori” biçiminde tanımlanmaktadır.

“Eskatoloji” dediğimiz “son” bilimi, daha çok Batı teoloji literatürüne özgü bir kavramdır.

Son ve nihai olanın söylevidir. Hıristiyan teolojisinin önemli bir inanç motifini oluşturan bu öğreti, son olayların ve “İsa’nın İkinci Gelişi”nin ya da Kutsal Kitap’ta (İncil’de yazılı olduğu gibi “son zamanların” bir incelemesidir. Ölümden sonra diriliş, yargılanma, imandan düşme (apostasi), tekrar geliş, Mesih’in (İsa’nın) bin yıllık egemenliği, yeni gök ve yer, ruhun son yolculuğu gibi son zaman doktrinlerini içerir (Akgül, 2004).

Eskatoloji, sadece dünyanın sonunu değil, sona dair bütün kavramları ve nitelmelemleri içine alan bir bilim dalıdır. Eskatoloji mitleri ise, dünyada her şeyin iyiden

kötüye doğru gidişini anlatmaya yönelik geliştirilen mitlerdir ve bu kötü gidişin sonucunda, evrenin ve insanlığın radikal bir “son”la karşı karşıya kalacağı anlatılmak istenmektedir. İnsanlardan ve yaptıklarından hoşnut olmayan tanrı ya da tanrılar, evrenin, özde de dünyanın egemenliğini yeniden ele alacaktır. Bu ele geçiş ya bir tufan ya ölüm ya da kıyamet, ölüm sonrası gibi “son”a yönelik bir yöntemle olacaktır. Çoğunlukla da Tanrı tarafından dünyanın sonlarına doğru gönderilecek bir “kurtarıcı”, hem “Tanrı’nın egemenliği”ni (Tanrı Krallığı) sağlayacak hem de Tanrı’nın tarafında olan azınlığın kurtuluş önderi olacaktır (Çınaroğlu, 2008:26).

Eskatoloji bir inanç sistemidir. Bu bağlamda sadece mitlerden oluşan bir sistem de değildir. Her inancın mit olmadığı gerçeğinden hareketle eskatolojinin de dünyanın sonu, kıyamet ve öte dünya gibi inançları ele aldığı muhakkaktır. Eskatoloji mitleri dediğimizde ise eskatolojik inançların mitsel unsurlar barındıran özelliklerini anlamış oluyoruz. Bu bağlamda, “eskatoloji mitleri”ni “eskatolojik inançlar”dan ayıran en önemli unsur, evrenin ve yaşamın sonuna dair geliştirilen inançların mitsel yönüdür; bir başka deyişle teolojideki eskatolojik unsurların mite dönüşmüş/dönüştürülmüş halleridir. Yani dünyanın, evrenin ve yaşamın sonu ile son dönemde meydana gelecek olan olaylar, beklenen kurtarıcı, kıyamet ve öte dünya mitleri eskatolojya mitlerini oluşturmaktadır.

Tarihsel süreç içerisinde gerek erken ve geleneksel dönemlerde gerekse de modern zamanlarda yaşamın sonuna dair inanç motifleri her zaman olagelmıştır. Diğer bir deyişle, insanlık bir kıyamet düşüncesini her zaman tasavvur etmiştir.

Dünyanın bir sonunun olması gerektiği kendi kendini tanımlayan bir durum değildir. Ancak sonuç ya da amacı olmayan bir dünya düşüncesi mantıksal olarak uygun değildir. Sonu olmayan bir süreci kavramak zordur ve ebedi amaçsızlık düşüncesi hayal gücünün ötesinde bir durumdur. Pratik olarak, dünyanın en azından bir sonunun olması gerekmektedir” (Bull, 2005:9). “Tarihsel ve teolojik perspektif açısından bakıldığında, tarihin sürekli ileriye doğru bir akış halinde olduğu görülecektir. Bu ileriye doğru hızlı gidiş, aynı zamanda dünyanın bir sona doğru da gittiğini göstermektedir. Bu düşünce, kaynağını Zerdüştlükten almaktadır (Bull, 2005:31).

Dünyanın ve evrenin bir sonunun olacağı ya da olması gerektiği düşüncesi coğrafyadan tarihe, sosyolojiden dinbilime ve dinler tarihine, felsefe tarihinden folklor, ekonomiden kültürel antropolojiye ve hatta fiziğe (astrofizik) varıncaya kadar çok geniş bir bilim çevresini yakından ilgilendirmektedir. Coğrafya açısından küresel ısınma ve dünyanın yaşlanması, iklim değişiklikleri; ekonomi açısından küreselleşmenin yol açtığı ekonomik buhranlar, hızlı nükleer silahlanma ve olası bir üçüncü dünya savaşı, kaynakların tükenişi; dinbilim ve dinler tarihi açısından Tanrı’nın yeryüzünün kontrolünü tamamen ve radikal bir biçimde eline alması ve insanlığı topluca yok ederek ebedi hayatı başlatması; astrofizik açısından evrenin sürekli genişliyor oluşu, büzülmesi, Güneş’in enerjisinin periyodik olarak azalması, kara delikler... vb. birçok bilim dalını etkileyen kıyamet teorileri dünyanın kaçınılmaz sonunu zorunlu kılmaktadır. Ayrıca dinbilim açısından eskatolojik sonu zorunlu kılan temel etmenlerden biri de adalet fikridir. Bu dünyada haksızlıklara uğrayanların bir şekilde başka ve daha adil bir dünyada haklarının alınması, zalimlik yapanların ve haksız kazanç elde edenlerin de bir şekilde cezalandırılması gerekmektedir. Bütün bunlar Tanrı’nın adaleti açısından, kıyameti ve öte dünyayı zorunlu bir gereklilik olarak ortaya çıkarmaktadır.

Kurtarıcı, Arınma ve Tarihin Sonu

Eskatolojinin terminolojik olarak Batı teoloji literatürüne özgü bir disiplin olduğunu, bütün dinlerde ve kültürlerde de eskatolojik beklentilerin bulunduğunu söylemiştik; ancak, özellikle Hıristiyan teolojisinin bütün doktrinlerinde kıyamete, dünyanın sonunda olacak olaylara, altın çağ ve bin yıl düşüncesine, kuvvetli bir Mesih beklentisine ve Deccal’a, Araf’a, öte dünya ile cennet ve cehennem tasvirlerine çok yoğun olarak rastlanmaktadır. Eski Ahit’te (Tora) ise bu kadar yoğunlukta

olmamakla beraber kaynağını İbrani mitolojisinden ve Zerdüştlükten alan öte dünya anlayışına en azından Yahudilik'in sözlü kaynaklarında yer yer rastlanmaktadır (Çınaroğlu, 2008:43).

Eskatoloji, tarihin hızlı bir sona doğru gidişini doğal bir süreç olarak görmekle beraber, insanlığın bu sonu hazırlamada ve hızlandırmadaki payının da yadsınamayacağını öne sürmektedir. Yani dünyanın sonunun gelişinde insanlık sorumsuz ya da nötr bir durumda değildir. Hıristiyan teolojinin temel argümanlarından birini oluşturan bu düşünce, “Kurtarıcı Mesih” figürüyle kendisini bir zorunluluk olarak ortaya çıkarmaktadır. “*Batı tarihi içerisinde gelecek hakkındaki dinsel inanışlar, tarihin gittikçe sona yaklaşmakta olduğu inancına dayanmaktadır. Tarihin mutlaka bir sonu olacaktır ve bu sona Mesih'in zaferiyle ulaşılacaktır. Düşmanlarını yok eden dürüst bir Mesih kişiliği, bir barış ve zenginlik krallığı üzerinde hüküm sürecektir*” (Bull, 2005:12). Mesih İsa, insanlığın kötülüklerini örtmek için gelmiş, kendi canını vermekle bütün insanlık için ebedi kurtuluş unsuru olmuştur. Onun ikinci kez gelişi kıyametin en büyük göstergesi olacaktır. Mesih'in ikinci gelişinde iyiyile kötünün savaşı olacak ve bu savaştan “iyi”nin tarafında olan “Tanrı'nın çocukları” zaferle çıkacaktır. Böylece Tanrı, yeryüzünün hâkimiyetini radikal ve mutlak bir şekilde ele geçirmiş olacak, “son” gerçekleşecektir.

Yüzyıllarca Hıristiyanlık içerisinde hararetle savunulan ve kaynağını Eski Ahit'ten alan bu düşünceler, doğal olarak Hıristiyanlık içerisinde birçok eskatolojik yorumlamayı ve beklentiyi de beraberinde getirmiştir. Aslına bakılırsa Hıristiyanlık tarihi, eskatolojik beklentiler tarihidir. Bu dünyaya dair çok fazla bir şey vaatmeyen İncil, öbür dünyayla ilgili birçok mitolojik öğretilere de davetiye çıkarmıştır. Modern zamanlarda bile “Tanrı'yı Kıyamet'e Zorlamak” projesi, Evangelist Hıristiyanlar içerisinde hararetle savunulan düşüncelerin başında gelmektedir (Çınaroğlu, 2008:44).

Türklerin dünyanın sonu, kurtarıcı (Mesih), altın çağ, kıyamet, ahiret, öldükten sonra dirilme, hesap, ceza, cennet cehennem gibi eskatolojik mitleri ya pek bilinmemekte ya da var olan küçük küçük anlatılar dağınık olduğundan pek fazla dikkat çekmemektedir. Örneğin, Türklerin, dünyanın sonunda gelecek bir kurtarıcı (Mesih) ve onun önderliğinde başlayacak “altın çağ” dönemi beklentilerinin olmayışı, onların tarih sahnesinde hiçbir zaman bağımlılık yaşamamalarına, tarihin her döneminde egemen ve bağımsız olmayı başarmalarına, erken dönemlerden itibaren hep güçlü devletler kurmalarına, böyle bir eskatolojik beklentilerinin olmayışına bağlanabilir. Zira, “Ortadoğu Dinlerinde Eskatoloji Mitleri” adlı çalışmasında, dinler tarihçisi Cengiz Batuk'un da altını çizdiği gibi, “Gelecek, insanlar için tarih boyunca hep gizemlerle dolu olmuştur. Nedense tüm insanlar, bir gelecek kaygısı taşımış, geleceklere dair değişik düşünceler üretmişlerdir. Genel olarak, gelecek hakkında ileri sürülen tüm düşünceler, ortaya konan tüm tasavvurlar geçmişten ve özellikle yaşanan andan izler taşımaktadır. Bir anlamda, ‘gelecek’ düşüncesini, içinde yaşanan an oluşturmaktadır. Şayet toplumlar, İsrailoğulları gibi sürgün, acı, kıtlık, yokluk vb. felaketlerle karşı karşıya iseler, gelecekte her şeyin düzeleceği umudunun taşımışlar ve kendilerini kurtaracak, güzel günlere ulaştıracak bir kurtarıcı, Mehdi ya da Mesih beklemişlerdir (Batuk, 2003). Hıristiyanlık tarihindeki eskatolojik Kurtarıcı Mesih İsa beklentisi-figürü ise, İsa'nın tebliğini tamamlayamadan çarmıha gerilmesi ve böylece de Tanrı'nın projesinin yarım kalması durumudur. Oluşan bu eskatolojik beklentiye göre, dünyanın sonunda İsa Mesih yeniden yeryüzünü teşrif edecek ve Tanrı'nın yarım kalan projesi tamamlanmış olacaktır. Duruma tekrar Türk inanç tarihi açısından geri dönüp baktığımızda ise Türklerin tarihsel birikimi ve belleklerinin, geleceğe dair kurtarıcı beklentilerine ihtiyaç duymayacak niteliklerde gelişmiş ve şekillenmiş olmasına bağlayabiliriz (Çınaroğlu, 2007:49-51). Bununla birlikte, Türk mi-

tolojisindeki “gökyüzünün oğlu” motifinden hareketle, Celal Beydili, bu figürü “kurtarıcı” olarak tanımlamıştır. “Kâinatın ve zamanın düzenlendiği çağın evladı” olarak nitelendirdiği “gökyüzü oğlu”nun başlıca işlevi, insanları şer ruhlardan korumak, onlara silah yapmayı, çardak kurmayı öğretmektir. Ateşin yere gönderilip insanlara bağışlanması da ona bağlıdır. Aslında Ülgen’in kendisi de “gök oğlu”dur ve onun bir adının da “ebedi gök” olması rastlantı değildir. “Gök oğlu” olarak tanımlanan mitolojik kahramanlar ışık şeklinde yere düşerler. Gök oğlu, büyü bilgisini de kendisinde toplamıştır. O, düzenli dünyayı ancak fiziksel gücü ve büyü bilgisi sayesinde şeytani güçlere karşı koruyabilir (Beydili, 2005:221-222). Ancak dikkatle incelendiğinde de bu figürün eskatolojik bir olgu olmadığı anlaşılacaktır. Ortadoğu mitoslarındaki kurtarıcı Mesih figürünün, Altay Türk mitolojisindeki “Gök oğlu” mitosunun karşılığı olmadığı açıktır. Çünkü “göğün oğlu” mitosu, Yaşayan insanları koruyan, onlar üzerinde koruyucu niteliklere sahip bir ruhtur. Dünyanın yaşanmaz hale gelişi ve Tanrı egemenliğinin yeniden tesisi için kıyamete yakın bir zamanda gelecek inanlıların liderliğini yapacak Mesih figürünün, “gök oğlu” mitosuyla ilişkilendirilmesi düşünülemez. Yine de göğün oğlu olarak tanımlanan kahramanların ışık şeklinde yeryüzüne inişlerini, İbrani mitolojisinin bozulmuş bir biçimi olarak nitelenecek belki mümkün olabilir. Çünkü Yeni Ahit geleneğinde de İsa, çarmıha gerildikten sonra inanlılara gökten bir ışık huzmesi şeklinde inerek görülmüş ve onları kutsal ruhla doldurmuştur. Yine İncil’in çeşitli bölümlerinde Tanrı, bir ışık huzmesi şeklinde görünerek “sevgili oğlumdan razıyım” ifadesini kullanmaktadır. Kitabı Mukaddes teolojisi ve İbrani mitolojisiyle yer yer benzerlikler taşıyan Türk mitolojisi içerisindeki bu “göğün oğlu” mitosunun, “yaşayan ruhları koruyan kurtarıcı” rolüyle, yine uzak bir olasılık da olsa, Mesih mitosunun çok bozulmuş bir biçimini de teşkil ediyor olabilir. Yaşar Kalafat da başta “Umay” olmak üzere, çeşitli koruyucu iyelerden söz etmiştir (Kalafat, 1999:20). Ancak, bunların fonksiyonu, “kurtarıcı” değil, “koruyucu” niteliktedir; herhangi bir eskatolojik beklentinin ürünü değildirler.

Eskatolojik mitosların en yaygını, Tanrı’nın insanlığı büyük bir sel felaketi sonucunda dünyayı sular altında bırakarak ağır bir şekilde cezalandırmasını anlatan tufan olayıdır (Çınaroğlu, 2007:47). İnsanların hadlerini aşarak yoldan çıkmaları, dünyaya kötülük yaymaları, Tanrı ya da tanrıları öfkelenmiştir ve insanlığın topluca suda boğularak yok edilmesi kararlaştırılmıştır. Fakat, bu kararın bir şekilde insanlara da bildirilmesi gerekmektedir. Tanrı’dan uzaklaşmamış azınlığın bu felaketten kurtarılması sağlanmalıdır. Böylece tufan bütün dehşetiyle gerçekleştiğinde, önceden uyarılmış kişi sayesinde, insanlık türünün kurtarılması ve yaşamın yeniden başlaması olanak bulmuştur. Tufan gerçekleştiğinde, iyiyile kötünün savaşından Tanrının tarafında olan iyilik kazanmış ve kötüler ve kötülükler yok edilmiştir. Su, böylece dünyadaki bütün pislikleri alıp götürmüş ve dünyanın, dolayısıyla da insanlığın temizlenmesini ve arınarak çıkmasını sağlamıştır. Temizliğin ve arınmanın sembolü olarak su, dünyadaki ikinci yaşam serüveninin de kaynağını oluşturacaktır (Çınaroğlu, 2007:47).

Tufan mitini de içine alan bütün eskatolojya mitlerinin özünde, dünyanın yaşanmaz hale gelişi ve artık bir gençleşmeye ve arınmaya ihtiyaç duyusu motifi yatmaktadır. Türklerin böyle bir beklentilerinin olmayışı, bir “Mesih” mitine ihtiyaç duymadıkları gibi, aynı sebeple belki de onların savaşkan doğalarından, tarihteki başarılarından ve bölgesel güçlerini global ölçekte hiçbir zaman kaybetmemelerinden ileri gelmektedir. Oysa mistik yönleri hiç de zayıf olmayan, dünyanın ve insanın yaratılışı ile birçok tabiat kültürüne dair geniş mitolojik kültürleri, birçok Şamanist ritüelleri bulunan Türklerin, tufanı da içine alan dünyanın sonuna dair eskatolojik mitlerinin neden fazla yer almadığını başka türlü açıklamak, kanaatimizce mümkün görülmemektedir (Çınaroğlu, 2007:50). Yine de Altay Türkleri arasında tespit edilen tufan hikâyeleri, bu hikâyenin Ortadoğu coğrafyasından

çıkarak bütün dünya mitolojilerine yayıldığı gibi, Türklerin mitsel dünyalarına da sirayet ettiğini göstermektedir. Gılgamış Destanı ve Eski Ahit'teki tufan hikâyelerini andıran bu anlatının, eski Altay Türkleri arasında nasıl ortaya çıktığını ve geliştiğini tespit edemiyoruz. Abdülkadir İnan da Türklerdeki “tufan efsanelerinin” temelini Müslüman ve Hıristiyan kaynaklarından geldiğini söylemektedir (İnan, 2000:23).

Türklerin tufan mitlerinin temelinde Sümer ve Babil mitolojileri ile Kitabı Mukaddes geleneğinin etkili olduğu açıktır. Zira, Orta Asya'nın iklim yapısı ve diğer coğrafi özellikleri göz önüne alındığında bu coğrafyada bir tufan hadisesinin meydana gelmiş olması, en azından bilimsel olarak, mümkün değildir. Tufanın gerçekleşebilmesi için bölgenin açık denizlere komşu olması, zaman zaman şiddetli yağmurlara ve sel baskınlarına maruz kalması ve büyük bir deprem kuşağının içerisinde yer alması gerekir. Oysa Orta Asya'nın açık denizlere, okyanuslara komşuluğu yoktur. Bu bölgede yer alan Aral ve Hazar göllerinin ise (Hazar için göl yerine deniz de denilmektedir) büyük devasa dalgalarla her yeri sular altında bırakması mümkün değildir. Orta Asya son derece kurak bir iklime sahiptir ve herhangi bir deprem kuşağı üzerinde de yer almamaktadır. Bütün bu bilimsel gerçekler göz önüne alındığında, kozmik bir eskatolojik mitos olan tufanın Türkler arasında gelişip yayılmasında, bölgede geçmişte böyle bir felaketin vukuu bulmasından ileri geldiği söylenemez. Kaldı ki her mitolojik olgunun tarihi bir gerçekliğe dayanması da gerekmemektedir. Mitosların tarihi bir gerçeklikten ziyade dinsel ürünlerin, öğretilerin, dogmaların zamanla aşınarak insanlığın ortak hayal dünyasında olağanüstü unsurlarla donatılarak yeniden anlamlandırılmasıyla ortaya çıktığı söylenebilir. Kaldı ki bütün mucizevi anlatılar, bünyelerinde mitsel öğeler barındırırlar. İnsanlar, olayların vahametini anlatabilmek ve etkisini vurgulayabilmek için mitoslara başvurumaktadırlar. Ayrıca insanoğlunun yaşadığı dünyayı tanıma ve anlama çabasından doğdukları için birbirinden çok farklı coğrafyalarda, birbirine benzer birçok kozmik mitosa da rastlanılabilmektedir. İşte, Türklerin kozmik dünyalarına giren tufan mitini de böyle anlamak gerekir. İbrani mitolojisi ve Kutsal Kitap (Kitabı Mukaddes) destekli bu mitos, İslamiyet öncesi dönemde Altay Türklerinin dünyasına girmiş, fakat buradaki Türk boyları bu olağanüstü hikâyeyi yerelleştirerek kendi kültürel ve mitolojik öğeleriyle yeniden şekillendirmişlerdir. Böylece de Şamanizm'in etkisinde oluşturulmuş bir Türk tufan mitosuna doğmuştur (Çımaroğlu, 2007:52).

Altay yaratılış mitleri içerisinde yer alan tufan hikâyelerinde Altaylılar, tufana “yayık” demişlerdir ve bilinen tufan hadisesiyle mitolojideki tufanın ortak noktaları burada da kendini göstermektedir. Bunlar: Tufanın haber verilmesi, geminin yapılması, her canlı türünden gemiye ikişer çift alınması, tufanın vuku bulması, dehşeti, tufandan sonra suların çekilmesi, kuzgunun ya da güvercinin birkaç defa dışarıya gönderilmesi ve geri dönmesi, canlıların dışarı çıkmaları, insan ırkının yeniden türemesi şeklinde bir sıralama izlemektedir. Tek farkla ki, Gılgamış Destanı'nda Utanpıştim, suların çekilip çekilmediğini test etmek için sırasıyla güvercin, kırlangıç ve kargayı; Eski Ahit'te Nuh, kuzgun ve güvercini gönderirken; Türk tufan mitinde “Ülgen”, önce bir horoz (takaa), sonra kaz, üçüncü defa olarak da kuzgunu göndermiştir. Burada ilginç olan taraf ise, gerek “horoz”un gerekse “kaz”ın uçma özelliğine sahip birer kuş türü olmayışıdır. Uçma kabiliyeti olmayan bu hayvanların dışarıya gönderilmesi, diğer tufan hikâyelerindeki kırlangıç, karga ve güvercin motifleriyle çelişik bir durum oluşturmaktadır ve ilgi çekicidir.

Altaylılar, evrendeki yaşamı iki devreye ayırmışlardır. Bugün yaşanan dönem ikinci devredir ve tufandan sonraki devreyi oluşturur. Mite göre, tufan olacağını demir boy-nuzlu, gök tüylü bir teke, yedi aziz kardeşe haber vermiştir. Türk mitolojisindeki “yedi” rakamı, burada da tekrarlarla karşımıza çıkmaktadır. Yedi gün zelzele olur, yedi gün dağlar ateş püskürtür. Yedi gün yağmur yağar, fırtına olur ve dolu ve kar yağar. Kardeşlerin

büyüğü olan Ülgen, ilahi kudret sahibidir ve “nomçı” (kitap ehli) adını almıştır. Bir gemi yaparlar ve her hayvan türünden birer çift bu gemiye alırlar. Yedi kardeş gemiden çıktıklarında, Ülgen, ilahi kudret sahibi olduğu için, insan yaratmaya girişir. Altın fincan içine gök çiçek koyar. Kardeşi Erlik, bu çiçeğin bir parçasını çalıp o da insan yaratmaya girişir. Buna öfkelenen Ülgen, kendi yarattığı topluluğa “ak kavim”, kardeşinin yarattığı topluluğa “kara kavim” der ve kendi kavminin şarka, kardeşinin kavminin ise garba gideceğini söyler. (Sakaoğlu ve Duymaz, 2003:184) Buradaki insan yaratma motifinden de anlaşılacağı üzere, tufandan sonra yeryüzünde insan türü yok olmuştur. Fakat, Tanrı, insanın yeniden türetilmesi işini kendisi üstlenmemekte, ilahi kudret sahibi bir kimse olan Ülgen, diğer anlatılardaki “çoğalma” yerine, “yaratma” görevini kendi üzerine almaktadır (Çınaroğlu, 2007:50).

Türk mitolojisindeki yaratış ve yaratılış fikri, Gök Tanrı inanç sisteminden farklıdır. Orhun Yazıtları’nda ve diğer metinlerde açık bir monoteizm göze çarparken, Altay yaratılış mitlerinde açık bir “yaratma” fikri bulunmayıp, Tanrı Ülgen’in fonksiyonu daha çok, kaostan kozmosa geçişi sağlamaktır. Bu arada, cehennem (veya şeytanın) karşılığı olarak nitelendirilebilecek yeraltının tanrısı olan Erlik, Ülgen’le beraber düalist bir tanrı inancını temsil etmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı’na hazırlanan “Yaşayan Dünya Dinleri” adlı kitapta Türk inanç sistemine de yer ayrılmış ve eski Türklerin, kıyamet meselesine yaratılış kadar ilgi göstermedikleri iddia edilmiştir. Söz konusu çalışmada, kitabelerde dünyanın sonu ile ilgili net bilgilerin mevcut olmadığı vurgulanmış, kıyamet anlayışının Budizm, Hıristiyanlık ve İslamiyet gibi dinlerin etkisi ile oluştuğu üzerinde durulmuştur (Gündüz, 2007:534-535).

Abdülkadir İnan ise, Altay Türklerinde kıyamet anlayışının olduğunu ve dünyanın sonunun “kalgançı çağ” olarak adlandırıldığını söyler. Bu, “kalacak olan çağ” demektir (Abdülkadir İnan: 24). Bu mitoslarda da insanoğlunun eliyle dünyanın yaşanmaz hale gelişi ve bu nedenle evrenin sonunun kaçınılmazlığı anlatılmıştır. İyi tanrı Ülgen, bu günahkâr topluluktan uzaklaşacak, kötülükler tanrısı Erlik ve yandaşları yer altından çıkarak yeryüzüne gelecek ve dünyayı ele geçirmeye çalışacak, iyilik tanrısı Ülgen ve yandaşlarıyla sonunda bir savaş yapacak ve bu savaştan iyilik, yani Ülgen galip gelecektir (Çınaroğlu, 2007:50-51). Ülgen’in ölümlere kalkmalarını emretmesiyle de ebedi hayat başlamış olacaktır (İnan, 2000:24). Zerdüştlükteki “iyilik” ve “kötülük” karşıtlığı üzerine kurulu düalist bir inancı yansıtan bu mitoloji, öz itibarıyla diğer eskatolojik mitoslardan farklı değildir. Gerek tufan anlatılarında gerekse de diğer kıyamet anlatılarında, dünyanın yaşanmaz hale gelişi ve tarihin hızlı bir şekilde sona doğru gidişi ve iyilikle kötülüğün savaşından Tanrı’nın safında olan iyiliğin ve iyilerin kazanması motifleri, Türk eskatolojisinde de kendisini göstermektedir. A. İnan, bu metinlerin, Budizm’e ait Moğolca menkıbeleri andırıldığını da eklemektedir (İnan, 2000:25).

Zaten “Altay Türklerinde Kıyamet Anlayışı” adlı makalesinde Prof. Dr. Saadet Çağatay da Altay Türklerindeki kıyametle ilgili mitlerin Radloff’un Proben I eserinde verdiği Altay lehçesindeki iki manzumedden ibaret olduğunu ve bunların da A. İnan tarafından “Tarihte ve Bugün Şamanizm” adlı eserde çevirilerinin verildiğini söyler (Çağatay, 1976:79). Yaşar Çoruhlu da “Türk Mitolojisinin Ana Hatları” adlı çalışmasında, “Türk Mitolojisinde Ölüm ve Kıyamet” başlığı altında konuya kısaca değinmiş, yine Radloff, Verbitskiy ve A. İnan’dan alıntılacağı metinleri vermekle yetinmiştir (Çoruhlu, 2000:127-129).

Prof. Dr. Yusuf Ziya Yörükân da Türklerdeki ahiret ve kıyamet anlayışı ile ilgili olarak benzer alıntılar yapmış; ancak, “Erlik ve Ülgen fikirleri, yeraltı mabudu ve Gök Tanrısı mefhumları, Türklerde iptidai Şamanlıktan yükseldikleri pek kadim ve tarihen malum olmayan bir devirde teşekkül ettiği halde, İbn-i Mühenna’da görülen tabirlerin

mefhumları herhalde muahhar bir devre ait olmak gerekir. Çünkü hesap günü ve uhrevi mesuliyet fikri Türklerin anlamadığı şekilde bir ahiret mefhumunun ifadesidir” diyerek, monoteist karakterli bir ahiret inancının daha sonraki devirlerde inkişaf ettiğini vurgulamak istemiştir. Yine Türklerdeki öte dünya ile ceza ve mükâfat inancıyla ilgili olarak da şu ifadelere yer verir:

“Türklerde ceza ve mükâfat âhirette değil, dünyadadır. Ahiret öteki dünyadır. Ancak bu, bu dünyada herkes ne şekilde yaşamış ise, orada da aynı hal devam edecek demektir. Tenasüh fikrinde ceza mefhumu mündemiç olmakla beraber, o da bu dünyada istihaleler geçirmek şekliyle ibarettir. Şaman akidelerine göre insanlar, öldükten sonra da öteki dünyada da mal mülk sahibi olacaklardır. Cenazeyi defnederken eşyasını ve hizmetkârlarını beraber defnetmek bunun içindir. Orada da burada olduğu gibi sürüler besleyecektir. Hatta itikada göre, ölümler bazen gelir, bu dünyadaki dirilerin mallarını çalarlar, evlerini basarlar... Şu hâlde, ahiret fikrinin manası nedir?.. kıyamet, mahşer, ceza günü, ve ahiret gibi tabirler arasında farklar vardır. Türklerde olan şey, bunların biridir, diğeri değil” (Yörük, 2005:62-63) dedikten sonra, Yakutlardaki ölüm inancının, ev değiştirmek ve bir yerden diğer bir yere göçmek gibi algılandığını da belirtmektedir. Bu noktada, ölümle ilgili inanç ve ritüeller bireylere yönelik eskatolojiyi oluştururken; evrenin sonu (kıyamet) ya da insanlığın toptan sonu (tufan) ve öte dünya ile ceza ve mükâfat gibi inanışlar, kozmik eskatolojiyi oluşturmaktadır. Hiç kuşkusuz, eski Türk inançlarında bireylerin yaşamlarına dönük eskatolojinin kapsamına sokulabilecek inanış ve ritüellerin, kozmik eskatolojik inanışlardan daha fazla yer tuttuğu hatta bireysel eskatolojik inanışların çok fazla miktarda olduğu muhakkaktır.

“Resmi Türk yazıtlarında eskatolojik düşünce göğün üzerimize çökmesi, milletin mahvolması gibi algılanmaktadır. Kül Tigin yazıtlarında da eskatolojik düşünce milletin yok olması şeklinde varlığını korumuştur: ‘Türk Oğuz Beyleri, kavmi dinleyin. Yukarıda gök basmasa, aşağıda yer delinmese Türk Milleti ülkeni, türeni kim bozar’ Eskatolojik anlamda göğün basması, yerin delinmesi kıyametin kopması anlamına gelir” (Bayat, 2007:127). Kazak baksılarının dualarında da dünyanın sonu hakkında bilgi verilmiştir. Denilir ki:

“Dünyanın sonu gelip çatanda bütün dağlar uçup dökülecek, dereler, tepeler harmanlanıp yerle bir olacak. Yeryüzünü bir alev bürüyecek, kıyametler kopacak” (Bayat, 2007:128).

Harun Güngör de dâhil birçok dinler tarihçisi ve mitoloji araştırmacısı, Türklerin eskatologya mitlerinin sınırlılığı üzerinde durmuştur. Verilen bilgiler bir-iki sayfayı geçmemektedir; ancak, İslam öncesi Türklerin eskatolojik inançları incelenirken Orhun Yazıtları’na, çeşitli Uygur metinlerine, destanlara, sagulara ve savlara hatta İslamiyet sonrası da İslam öncesi inançtan önemli motifler taşıyan Kutadgu Bilig’e, Dede Korkut Hikâyeleri’ne, İslamiyet sonrası destanlara, Anadolu ve Orta Asya’daki İslamlaşmayla beraber şekillenen ölüm ve öte dünya inançlarına, anlatılarına, çeşitli tekke öğretilerine, divan ve halk şiirindeki motiflere vb. daha birçok farklı kaynağa da bakmak ve buralardaki eskatolojik unsurları da ayrı ayrı tespit etmek ve karşılaştırmak gerekir.

Eskatoloji sadece eski zamanların değil, modern zamanların da beklentisidir. Birçok Amerikan filminde işlenen dünyanın sular altında kalması ya da büyük bir meteorla yok olma tehdidiyle karşı karşıya bulunması, büyük depremler, uzaylılar tarafından istila, kuraklık tehdidi, nükleer silahlarla yapılan güç gösterileri vb. birçok senaryo eskatolojinin gerek bilimkurgu düzeyinde gerekse de inanç düzeyinde modern insanın hayal dünyasında varlığını sürdürdüğünü göstermektedir. Bugün internet ortamında binlerce sitede, küresel ısınmayla ilgili ortaya atılmış on binlerce ipe sapa gelmez bilgi, komplo teorileri bulunmaktadır. Bu konu o kadar sulandırılmaktadır ki, konunun gerçekten uzmanı olan

bilim insanlarının bilimsel tespitleri bu kadar bilgi kirliliğinin arasında yok olup gitmektedir. Hiç kuşkusuz internet ortamındaki bu küresel ısınma komploları da modern insanın eskatolojya mitlerindedir. Modern teknolojinin ve her türlü bilimsel olanağın çaresiz kaldığı büyük bir depremi ya da yeryüzünün sular altında kalışını, çirkin ve sevimsiz fakat teknolojik bakımdan çok üstün olan uzaylıların dünyamızı istila edip uygarlığımızı tehdit etmeleri gibi konuları işleyen Hollywood filmlerini de bu kategoride değerlendirmek gerekir (Çımaroğlu, 2008:44-45).

Görüldüğü gibi, eski ve geleneksel toplumların eskatolojya inançlarının günümüzde de varlığını korumasının yanı sıra, bunlara yeni ve modern dünyaya hitap eden eskatolojik beklentiler de eklenmiştir. Bu haliyle Eskatoloji, kesinlikle ilkel inançlar örüntüsü değildir. Teist ve ateist görüşler bakımından farklılıklar taşısa da sonuçta dünyanın bir şekilde ilk olarak var oluşu ne kadar gerçekçiye, aynı dünyanın bilimsel ya da mitolojik yönü olsun ya da olmasın bir şekilde yok olacağı düşüncesi dün olduğu gibi bugün de gerçekçi bir inanç ya da tez olarak varlığını korumaktadır ve gelecekte de koruyacaktır.

Bu bağlamda, Tim Flannery, “İklimin Efendileri” adlı kitabında, iklim değişikliğinin dünyanın geleceğini nasıl tehdit ettiğini şu ürkütücü cümlelerle dile getirmektedir: “Zenginlerle yoksulların ve insana karşılık doğal sistemlerin iklim değişikliğine uyum sağlama kapasitelerinin farklılığından ötürü bazı çevreci hareketler, uyum sağlama sürecinin bir tür soykırım anlamı taşıdığını ifade etmektedir. Bununla anlatmak istedikleri şey, şımarık ve zengin bir azınlığın birtakım sığınaklara çekilerek iklim değişikliğinden sağ çıkabilecekleri; ancak büyük bir çoğunluğun tıpkı Dünya’nın tüm türleri ve eko-sistemleri gibi, kaçınılmaz bir biçimde yok olacağıdır” (Flannery, 2007:246). Bir bilim adamının hızla değişen iklim koşullarının dünyayı nasıl bir felakete sürükleyebileceği yolundaki bu iddiaları ya da beklentisi, bilimsel olarak da yaşadığımız dünyanın bir çeşit sonla karşı karşıya kalabileceğini ortaya koymaktadır. Flannery, söz konusu kitabında dünyamızla ilgili daha ürkütücü bir eskatolojik yorumlamada bulunmaktadır: “...eğer ani bir iklim kayması yaşarsak, neredeyse sonsuz, kasvetli bir kışın Kuzey Amerika’nın doğusu ve Avrupa’daki kentlerde hüküm sürmeye başlaması, ekinleri öldürmesi, limanları, caddeleri hatta insanların dondurması mümkündür. Veya belki de muazzam bir CO2 veya metan gazı salınımı sonucunda söz konusu olacak şiddetli sıcaklıklar, okyanusların ve göllerin üretkenliğine son verecektir. Bizleri bekleyen değişimin ölçüsü belliyken, Lovelock’un “iklim değişikliğinin kentlerimizi yıkacağı ve uygarlığımızın sonunu getireceğine ilişkin görüşlerini destekleyecek bol miktarda kanıt bulunduğu inanıyorum” (Flannery, 2007:247).

Bir inancın örüntüsü olmayan bu sözler bilim dünyasında her geçen gün sıklıkla dile getirilmekte ve uygarlığımızın geleceği noktasında ciddi sorunların bizi beklediği iddiaları farklı bilim çevrelerince hararetle savunulmaktadır. Güneydoğu Asya’da meydana gelen büyük sel felaketleri, yine Asya kıtasının büyük bir bölümünün (Doğu Asya) önemli deprem kuşaklarına sahip oluşu, Kuzey Amerika’yı vuran kasırgalar, su kaynaklarının dünyanın hemen her yerinde hızla tükenişi, buzulların eriyişi vb. birçok coğrafi faktör, yaşlı dünyamızın sonu üzerine modern insanın da binlerce kuram geliştirmesine neden olmakta, kutsal kitaplarda yazılı olan kıyamet beklentisinin yaklaştığı düşüncesine yönelik inanç motifleri daha çok ilgi görür duruma gelmektedir.

Eskatoloji tek tek bireylerin yaşamlarının sonunu – yani ölümü – ele aldığı gibi, dünyanın ve insanlığın da sonunu ifade ettiği için, Ahmet Cevizci’ye göre “bireysel” ve “sosyal” olmak üzere iki tür eskatolojiden söz etmek mümkündür. Bunlardan bireysel eskatoloji, kişiyi ölümden sonra bekleyen kader üzerinde yoğunlaşırken, sosyal ya da kozmik eskatoloji, tarihin nihai, bu dünyada veya öte dünyadaki son durağını ele alır.

İnsanlara Ahiret'te olup bitenleri anlatacak olan, insanın başından Ahiret'te geçebilecek olayları öğreten İslam eskatolojisine ise "ilm-i âhiret" denmektedir (Cevzici, 2005:635).

Eskatolojik beklentilerin en önemlisi olan kıyamet teorileri üzerine kutsal kitaplardaki bilgilerin yanı sıra, özellikle Kur'an'daki kıyametle ilgili ayetlerin pozitif bilimlerden açısından ne ifade ettiği üzerine de durulmuştur. Pozitivist görüşler, kutsal kitaplardaki kıyamet öğretilerini pek dikkate almaz iken daha inançlı bilimsel çevreler İncil ve Kur'an'daki kıyamet tasvirlerinin, pozitivistlerin iddia ettiği gibi mitolojik olmadığı, bunların özellikle fizik bilimi açısından bir değer ifade ettiği üzerinde de durmuşlardır. Örneğin, Kur'an'daki Nebe Suresi'nin 8. ayetindeki "O gün gök erimiş maden gibi olur" ifadesi ile Kıyamet Suresi'nin 9. ayetindeki "Güneş ve ay bir araya geldiği zaman" diye başlayan ayetten hareketle Şakir Kocabaş, çekim kuvvetinin azalması gibi bir problemin kıyamete davetiye çıkarabileceği üzerinde durur: "Klasik fiziğin temellerine göre düşünürsek olursak, gezegenlerin saçılması ve güneşin genişlemesi gibi olaylar güneş sisteminde kütle çekim kuvvetinin azalması sonucu ortaya çıkacaktır. Genel Rölativite teorisine göre ise kütle çekim kuvveti, uzayın dördüncü boyutta (zaman boyutunda) bükülmesinin getirdiği bir görüntüden başka bir şey değildir. Bu durumda çekim kuvvetinin azalması ve ortadan kalkması, mekândaki bükülmenin azalması ve ortadan kalkması manasına gelmektedir. Böyle bir uzayda bütün hareketler lineer olacaktır" (Kocabaş, 2001:142). Buna bağlı olarak, yine Kocabaş'a göre, yerçekiminin ortadan kalkmasıyla dağlar yerinden kopup havalanacaktır. Aynı şekilde, yerçekiminin azalmasıyla birlikte denizler de kabarıp taşacaktır (Kocabaş, 2001:145). Kur'an'daki Duhan Suresi'nin 10-13 ayetlerindeki kıyamet alametlerinden gösterilen ve "elem verici bir azap" diye ayette ifade edilen yeryüzünün bir dumanla çepeçevre kuşatılmasını ise, Kocabaş, bu olayın bilimsel olarak birkaç değişik şekilde olabileceği üzerinde durmaktadır. "En anlaşılabilir ihtimal" olarak adlandırdığı tahminlerinden birinde, büyük bir kuyruklu yıldızın dünya yörüngesini keserek geçmesi ve arkasında bıraktığı karbon ve buz karışımı bir kütleğin dünya atmosferini kaplamasıdır. Bu durumda atmosfere giren karbonun bir kısmı yanarak karbon monoksit ve karbon dioksit haline dönüşür ve atmosferde karbon, karbon monoksit, karbon dioksit ve su buharı karışımından oluşan boğucu ve zehirleyici bir gaz ve toz karışımı meydana gelebilir. Kocabaş, böyle bir felaketin etkisinden kurtulmak kolay olmazdı, diyerek böyle olası bir olayın vahametini de dikkat çekmektedir. Yine diğer bir ihtimal olarak da büyük bir meteorun dünyaya çarparak müthiş bir toz bulutunu atmosfere yayabileceğini göstermektedir. Kocabaş, böyle bir olayın 50 milyon yıl önce gerçekleştiği ve dinozorların ve birçok canlı türünün bu şekilde yok olduğunu bazı bilim adamlarınca kabul edildiğini de belirtmektedir (Kocabaş, 2001:150-151).

Bütün bu kuramların bilimsel olarak ne ifade ettiği şüphesiz, pozitif bilimlerle uğraşan bilim adamlarının çalışmalarına ve gelecekte bilim dünyasında meydana gelecek yeni gelişmelere bağlıdır. Tabii bilim çevreleri eskatolojik beklentilerin gerçekleşmemesi olasılığı üzerinde de durmuşlardır. Bu problemi "eskatoloji sorunu" olarak adlandıran Rudolf Bultmann, söz konusu sorunun; dünyanın beklenen sonunun başarıya ulaşamaması, İnsanoğlu'nun (İsa'nın) göğün bulutlarından görünmemesi, tarihin devam etmesi ve eskatolojik topluluğun bunun tarihsel bir olgu olduğunu, Hıristiyan imanının yeni bir din biçimi almış olduğunu kabul etmeyi başaramaması olgusundan doğduğunu belirtmektedir (Bultmann, 2006:43). Benzer bir problemi "Sonu Beklemek" adlı makalesinde Victor Shklovsky'den hareketle Frank Kermode de dile getirmektedir. Kermode, Shklovsky'nin "hayali son" düşüncesine atıfta bulunur. Shklovsky'ye göre, "son" fikri bir hiledir. Okuyucular belli küçük dönemlerin sonunda sanki bir roman, öykü ya da şiirmişçesine onun bir sonunun olması gerektiğini düşünmektedirler. Shklovsky, bizim adeta yalnızca dizi-

lim için programlandığımızı söyler. Bir şeylerin tam olmasını, tamamına ulaşmasını isteriz. Tarihin bütünü ve kutsal kitaplarda aradığımız şey budur. Okuyucuların çabası daha az ya da daha çok yoğun olabilir. Ve bazı bitiş ve yapılar dikkatin daha basit biçiminin ötesinde yorumlamalara yol açabilir (Shlovsky'den aktaran, Bull, 2005:223-224). Shlovsky, insanların yüzyılların sonları ile binyılların bitişlerini dünyanın sonu olarak algılamaya eğilimli olduklarını söylerken, sona ulaşma fikrinin insan kütlelerinin bir nevi tatmin olma ihtiyacı olduğunu da belirtmektedir (Shlovsky'den aktaran, Bull, 2005:223-224).

Frank Kermode, bilim adamlarının kıyamet konusu ile ilgilenmemeleri gerektiği üzerinde durur. Newton ve logaritmayı icat eden John Napier'in de bu konu üzerine çok zaman harcadıklarını, ama nihayetinde kuşkuculuklarının ağır bastığını söyler. Kermode'ye göre, kıyamet tarihi konusunda öngöründe bulunmak, bilimsel düşünüşle uyum sağlamamaktadır (Kermode'den aktaran, Bull, 2005:226). Jeremy Bernstein, Einstein'ı anlattığı kitabında Kermode'nin Newton üzerine yaptığı değerlendirmeyi doğrulayacak ifadeler kullanır: "Newton, evrenin ne zaman yaratıldığını ve sonunun ne zaman sona geleceğini öğrenmek için zamanının çoğunu Kitabı Mukaddes'i inceleyerek geçirdi. Yaşam boyu süren incelemelerden sonra, dünyanın sonunun 2060'tan önce gelmeyeceğine karar verdi. Newton için bu tür bir kehanet de bilimdi. Onun Tanrısı evrendeki her eylemde mevcuttu, uzay ve zamandaki hareketleri ölçmek için asıl çerçeveyi oluşturuyordu. Aynı zamanda sert bir Tanrı'ydı ve Newton da sert bir insandı" (Bernstein, 2006:44). Sıkı bir dindar olan Newton, Kıyametin tarihini verecek kadar kendisini Kitabı Mukaddes eskatolojisine adanmış bir fizikçiydi ve Bernstein'in de ifade ettiği gibi, ünlü fizikçi bunun bilimsel bir gerçeklik olduğuna da inanmaktaydı (Çınaroğlu, 2008:48-49).

Bugün gerek Hıristiyanlık içerisindeki tarikatlarda gerekse de diğer dinlerin farklı öğretilerinde kıyametin zamanı üzerine sürekli tarihler verilmektedir. Frank Kermode, buna örnek olarak Koreli bir tarihinin 1992 yılında kıyametin kopacağı yolundaki beklentisini gösterir. Bu tarihte kıyametin kopmadığını gören tarikat mensupları hayal kırıklığına uğramışlar; ama bu hayal kırıklığından çabuk sıyrılarak yeni tarihler aramaya başlamışlardır. Böylece tarikat varlığını sürdürmüş, kıyamet nasıl olsa kopacağı için ufak tefek tarihsel hesaplama yanlışlıklarının olağan olabileceği inancı, tarikat mensuplarınca paylaşılmıştır (Çınaroğlu, 2008:49). Bugün kıyamete ilişkin kitaplarda çok sayıda tarih ve rakam bulmak da mümkündür. Yirminci yüzyılın ortalarına kadar 2000 yılını kıyamet olarak gösteren birçok Batılı ya da Uzak Doğulu tarikat bulmak mümkündür. Yaşlı dünyanın sonu üzerine hala birçok varsayım ileri sürülmekte, daha doğrusu beklentiler taşınmaktadır. Dünyanın sona ulaşmasından sonra başlayacak ebedi hayat, bir arınmayı temsil etmektedir. Yeni bir dünya ya da yaşam, daha temiz ve arınmış bir dünya veyahut yaşamdır. İnsanlığın kıyamet beklentisi ya da kutsal kitapların kıyamet vaatleri, aslında temelinde bu anlamı taşımaktadır.

Sonuç

Sonuç itibariyle, bu çalışmada insan yaşamının bir parçası olarak mitoloji ve onun ortak alanları paylaştığı eskatolojinin, tarihin her döneminde birey ve toplum yaşamını belirleyen en önemli güçlerden biri olduğu üzerinde durulmuştur ve bütün bu eskatolojik yaklaşımlar, dünyamızın hiç de dünden daha güvenli olmadığını ortaya koymaktadır. Geleceğin sırlarla dolu olması, bilinmezlik insanlar için heyecan verici olmaktadır ve henüz yaşanmamış bir tarihin peşine düşülmektedir. Gelecek hep bir merak unsurudur ve geçmişten daha cezbedicidir. Dolayısıyla, dinlerin ya da mitlerin geçmişten çok gelecek hakkında ne söyledikleri insanlar için daha heyecan verici olmaktadır. Dünyanın ve insanlı-

ğın geleceği üzerine geliştirilen mitlerin büyük bir bölümü de eskatoloji mitleridir. Aslında “geleceğin tarihi” demek, hangi kültürden olursak olalım, belki de “tarihin geleceği” demektir ve bu da “tarihin sonu” tezine gönderme yapmaktadır.

Eskatoloji ve eskatoloji mitleri, “bilinen tarihin sonu” nu, “bilinmeyen yeni bir dünyanın başlangıcı” olarak sunmaktadır. Bu bilinmezlik agnostik bir bilinmezlik değildir ve kimi zaman arınmanın, yenilenmenin karşılığı olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla, eskatolojinin ve eskatoloji mitlerinin tanıtladığı “son”, bir “yok” luğu kabul etmemektedir. Bir başka deyişle bu, jeopolitikçilerin anladığı “tarihsel son” tezi biçiminde olmayıp “son” un ebedi yaşama kapı aralmasıdır. Modern zamanların eskatoloji mitlerinde bile durum aynıdır. İnsanoğlu büyük felaketlerin sonunu, bir şekilde hep bir kurtuluşa veya yeni bir yaşama / yeni yaşam döngüsüne bağlamıştır.

İnsanlar gerek ahlaki gerekse de insan- doğa ilişkisi olarak, evrenin sonunu kendi elleriyle hazırladıklarını düşünmekte ve yine bu sonu hak ettiklerine inanmaktadırlar. Zaten bu noktada dinler için yeni bir durum yoktur. Çünkü onlar zaten yüzyıllardır, evrenin sonunu vaat etmektedirler. Bütün canlıların sonunu da dünyanın sonuna örnek göstermekte ve insanları bu sona hazırlıklı olmaya davet etmektedirler. Ayrıca, çeşitli felsefi akımların aksine dinler, insanın ölümünden ve dünyanın sonundan (kıyametten) sonraki yaşamını da garanti altına almakta; yaşamın değişik bir boyutta ve zaman diliminde sonuza dek devam edeceğini ilan etmektedirler.

“Eskatolojik inançlar”, semavi ve semavi olmayan dinlerde bu “son” ve “sonsuzluk” olgusunun nasıl ve ne şekilde olacağı, neleri ihtiva edeceği, ne tür etkileri ve sonuçları olacağı gibi konular üzerine yoğunlaşırken “eskatoloji mitleri”, gerek dinler içerisine yerleşen eskatolojik inançların mitsel yönünü (kıyamet teorileri, ritüeller, algoriler, olağandışı olaylar, Altın Çağ ve Mesih beklentileri...vb.) gerekse de dinden bağımsız olan kıyamet teorilerini (küresel ısınma, salgın hastalıklar, biyolojik ve nükleer silahlarla yapılan savaşlar, uzaylı istilası, dünyayı yok edecek bir büyüklükte meteorun çarpması...vb.) içine almaktadır. Bu çalışmada da eskatolojinin “son” olgusunu hem dinlerin inanç boyutunda hem de mitler bağlamında ele alıp inceleyen/irdeleyen bir disiplin olduğu anlatılmaya çalışılmış; bu amaçla da kitabi dinlerden ve mitlerden örneklere başvurularak “dünyanın sonu” nun farklı kültürlerde, farklı inançlar sistemlerinde, tarihin farklı zaman dilimlerinde insan hafsalasında, kitle psikolojisinde neleri ifade ettiği ile bu inanç ve mitsel beklentilerin benzer ve ayrık yönlerine dair karşılaştırmalı bilgiler verilmiştir.

KAYNAKÇA

- Akgül, Gül. “Eskatoloji” (2004). Miami İnternational Seminary, <http://www.mintstr.com/index.php?option=com_content&task=view&id=147&Itemid=56>
- Batuk, Cengiz. *Tarihin Sonunu Beklemek – Ortadoğu Dinlerinde Eskatoloji Mitosları*. İstanbul: İz Yayınları, 2003.
- Bayat, Fuzuli. *Türk Mitolojik Sistemi Ontolojik ve Epistemolojik Bağlamda Türk Mitolojisi 1*. İstanbul: Ötügen Yayınları, 2007.
- Bernstein, Jeremy. *Einstein Fiziğin Sırları*. Çev. Yasemin Uzunefe Yazgan, Ankara: TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, 2006.
- Bull, M.alcolm. *Kıyamet Teorileri ve Dünyanın Sonları*. Çev. İbrahim Şener, İstanbul: İzdüşüm Yayınları, 2005.
- Bultmann, Rudolf. *Tarih ve Eskatoloji*. Çev. Emir Kuşçu, İstanbul: Elis Yayınları, 2006.
- Can, Şefik. *Klasik Yunan Mitolojisi*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, basım tarihi yok.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul: Paradigma Yayınları, 6. Baskı, 2005.
- Çağatay, Saadet. “Altay Türklerinde Kıyamet Anlayışı”. I. *Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*. Ankara: C. IV, Gelenek, Görenek, İnançlar, Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, 1976.
- Çınaroğlu, Menderes. Bir Eskatoloji Mitosu Olarak Türklerde Tufan. *Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi*: 249, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, 2007.
- Çınaroğlu, Menderes. “Türk Kültüründe Eskatoloji Mitlerine Dair Bir İnceleme”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi, 2008.

- Çoruhlu, Yaşar. *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kabalıcı Yayınları, 2000.
- Flannery, Tim. *İklimin Efendileri*. Çev. Demet Taşkan. İstanbul: Klan Yayınları, 2007.
- Gündüz, Şinasi. *Yaşayan Dünya Dinleri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.
- İnan, Abdülkadir. *Tarihte ve Bugün Şamanizm*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2000.
- İncil. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi Yayınları, 2004.
- Kalafat, Yaşar. *Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 1999.
- Kocabaş, Şakir. "Kur'an ve Hadislerde Kıyamet Günü". *Divan İlmi Araştırmalar* 11. İstanbul: Bilim ve Sanat Vakfı Yayınları, 2001.
- Sakaoğlu, Saim ve Ali Duymaz. *İslamiyet Öncesi Türk Destanları*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2003.
- Yörükkan, Yusuf Ziya. *Müslümanlıktan Evvel Türk Dinleri: Şamanizm*. Notlandırıcı ve Yayına Haz. Turhan Yörükkan, Ankara: Yol Yayınları, 2005.